

ШМАТКАМПАНЕНТНЫЯ СУБСТАНТЫЎНЫЯ МЕТАФАРЫ І ТЭКСТ

Большая частка метафар выяўляе свой змест у тэксце, у больш-менш шырокім (радзей – вузкім) кантэкставаым акружэнні. Сярод тэкставых метафар даволі распаўсюджанымі з’яўляюцца шматкампанентныя метафарычныя структуры-ланцужкі з нанізваннем некалькі метафар. Іх розная спалучальнасць спрыяе стварэнню яркага і запамінальнага вобраза. У многіх выпадках ланцугі метафар носяць апісальны характар з паслядоўным пералічэннем якіх-небудзь падзей, фактаў (часцей за ўсё прыродных): *Злятаюць з коцікаў пялёнкі, Вісіць туману ручнічок. Скідае воблакаў валёнкі З нагі сваёй маладзічок* (В.Гарановіч). *Аеру тонкі частакол, Травы зялёнае паўстанне* (Ю.Голуб). *Слугаю блсконцюю Ветру сімфонію, Хваль марскіх Віяланчэльную тугу* (Т.Мушымская).

Агульная семантычная скіраванасць часта носіць сентэнцыяльны характар, дзе кожная метафара нясе пэўную функцыянальную нагрузку, удзельнічае ў стварэнні складанага філасофскага зместу: *І вясёлыя лодкі радасці, Баючыся сеці на мель Нечае аб’яказасці, Знікаюць у моры сноў І чакаюць там новага сонца* (Х.Чэрня). *Трагедыйнасць апошняй дзеі, Шэры попел з агню пачуцця, І адна толькі літасць надзеі Кліча на авансцэну жыцця* (А.Кажэра). *Гарачая вера І палкасць малітваў, І душаў пажар, І полымя сэрцаў, І зыркія вознікі свечак, І спеваў цяплынь, І пачуццяў, і подыхаў жар...* *Чаму ж такі холад У храме тваім, чалавеча?* (С. Сокалаў-Воюш).

Прычынна-выніковыя адносіны выражаюцца паміж групамі метафар, уключанымі ў першую і другую часткі метафарызаванага кантэксту (як правіла, складанага сказа): *Скінеш ценю вуаль з твару гордай усмешкай, І напоўніцца дзень зноў ракой дабрыні* (В.Гарановіч). *Здагадак чаўнакі снавалі, Саткалі кану забыцця* (Р.Барадулін). *У печы бушавала агніста-аранжавая завіруха, і добра было ад таго, што ты ведаеш яе нораў, яе сакрэты* (У.Карпаў).

Часта абыгрываюцца метафары-сінонімы, якія ўдакладняюць, падкрэсліваюць, вылучаюць розныя бакі адной і той жа рэаліі і садзейнічаюць стварэнню змястоўнага і насычанага вобраза: *Так, гэта быў ранак паэта, усмешліва-ясны, светлы досвітак яго паэзіі* (М.Арочка). *М. Гарэцкаму давялося ўзнямаць у поўным сэнсе цаліну, першаму пракладваць баразну на неўзаранай ніве* (Ю.Пшыркоў).

Ад апісальных і падзейных метафар з некалькімі больш-менш самастойнымі сэнсавымі цэнтрамі адрозніваюцца разгорнутыя мнагафокусныя метафары, якія выражаюць адзіны кантэкстава

абумоўлены сэнс. У структуры такіх метафар вылучаецца галоўны (вобразна-сэнсавы) і некалькі дадатковых (развіваючых) фокусаў. Так, у сказе *Бялелі маністы на шыях бяроз* (Ю.Гаўрук) галоўны фокус (*маністы*) і дадатковы фокус (*шыя*) разам з іншымі кампанентамі структуры выражаюць даволі злітную і закончаную інфармацыю. У сказе *Завязаўшы хустку сваю стрэшкай, сцішана сядзіць бабуля-вёска са старэчай скрыўленай усмешкай* (А.Русецкі) галоўны фокус *бабуля-вёска* ўскладнены фокусамі-распаўсюджвальнікамі *скрыўленая усмешка* і *хустка*.

Сярод разгорнутых мнагафокусных метафар вылучаюцца двухфокусныя метафары, у складзе якіх два фокусы (Φ_1 – галоўны, Φ_2 – дадатковы), а таксама распаўсюджвальнікі (Р) у выглядзе дапасаваных азначэнняў (яны выражаюцца прыметнікамі і займеннікамі). Двухфокусныя метафары выступаюць у некалькіх разнавіднасцях:

- Φ_1 (генітыўная метафара, дзейнік) + Φ_2 (генітыўная метафара, даданы член сказа) + Р (і наадварот): *Лакаматыў гудоў маіх стракатых Вязе мяне на станцыю надзей* (Т.Ляшонак). *Дарога лёсу лініяй скразной Лягла праз поле ранішніх надзей* (З.Марозаў).

- Φ_1 (генітыўная метафара, даданы член сказа) + Φ_2 (генітыўная метафара, даданы член сказа) : *Дзень малады на пласе небасхілу Сякерай промня голаў адсячэ* (А.Сербантовіч). *Пяшчотна нітачку цяпла Звязала з ніткаю вяртання* (К.Камейша).

- Φ_1 (генітыўная метафара, даданы член сказа) + Φ_2 (генітыўная метафара, даданы член сказа) + Р. *Вы трапілі ў пастку кватэр з густым навуціннем маўчання* (М.Дугса). *Падняць скібіну слова рвеся На запусцелым дзірване Сваёй старонкі Беларусі* (Я.Купала).

- А = Φ_1 (генітыўная метафара, даданы член сказа) + Φ_1 (генітыўная метафара, даданы член сказа): *Барвовая лістота...тоіць у сабе бадзёрыя маналогі летніх лётняў, Вясёлыя песні вятроў* (З.Марозаў). *Люблю зямныя колеры і гукі, Сяжымак спеў і гоман бальшакоў* (Х.Гурыновіч).

- Φ_1 (генітыўная метафара, дзейнік) + Φ_2 (атрыбутыўная метафара) + Р (і наадварот): *Выраі нецярпення майго Захлынуліся на крутым перавале* (Р.Барадулін). *Пацёркі хмараў парваных не згараць між нябёсных палатак* (Н.Арсеннева).

- Φ_1 (атрыбутыўная метафара) + Φ_2 (генітыўная метафара) + Р (ці без): *Вятры... на струнах навуціны асенні граюць марш* (М.Калачынскі). *Па скронях неба сівізной, Кудысь панеслі жураўлі Незразумелы смутак свой* (В.Матэвушаў).

- Φ_1 (метафара-прыдатак) + Φ_2 (метафара-прыдатак): *Ля волата-карабля бездапаможна кідалася муха-лодка* (Я.Маўр). *Сні сабе, як добры пан, А што ходзіць прус-псяюха Або злодзей-таракан, — Пагадзіцца з гэтым трэба* (Я.Колас).

•Ф₁ (метафара-прыдатак) + Ф₂ (генітыўная метафара) і наадварот: *Людзі-зоркі: запалыцца ў свеце, Замігаццяць навокал, зазіхцяць І, колькі трэба, Зямлі пасвецячы, Скоцяцца зноў з небасхілу жыцця* (К.Цвірка). *Плылі над пасёлкам Хмар караблі, І ў рэйс вялі іх Вятры-капітаны* (П.Броўка).

•Ф₂ (атрыбутыўная метафара) + Ф₁ (метафара-прыдатак): *Назад азіраюся ў скрусе І там, на юнацкай вярсе, Дыхнуць на дзяўчынку-пушынку баюся, А ўсё навакол — раскашуе, цвіце* (М.Маляўка).

•Ф₁ (метафара-прыдатак) + Ф₂ (аднаслоўная метафара) + Р: *Скептык-бор, усміхнуўшыся сонцу, Замахаў цёмнай рызай сваёй* (М.Калачынскі). *Дуб-волат стары У роздум глыбокі Запаў з той пары* (Н.Гілевіч). *Ля прызбы стаялі сяброўкі-бярозкі, Ранялі на голаў мне светлыя слёзкі* (К.Буйло).

•А = Ф₁ (генітыўная метафара) + Ф₁ (атрыбутыўная метафара): *І я асуджаны на вечнае выгнанне У ноч душы, у кміжны неспакой* (Л.Дранько-Майсюк).

•Ф₁ (генітыўная метафара) + Ф₂ (аднаслоўная метафара) + Р (ці без) і наадварот: *Я, пэўна, не бачыў кастроў арабін І рук іх у бранзалетах* (У.Паўлаў). *Стамлёных лісцяў пыльная броня Тайгу адзела ў шчыт цёмна-зялёны* (С.Гаўрусёў). *І раптам сцэбанула маланка, сіняватым джалам торкнула ў грэбень лесу* (А.Калдрусевіч).

•Ф₁ (аднаслоўная метафара) + Ф₂ (аднаслоўная метафара): *Узнялі свае галіны, К небу скінулі чубы Пасівелья асіны, Стогадовыя дубы* (М.Смагаровіч). *Мы гэтых ілюбаў многа знаем: На кветках жэняцца карчы, І тым карчам мы спачуваем, Але не можам памагчы* (Н.Гілевіч). *І лес задумаўся, Як пасівелья пробашч, Сукном змяняе лёгкую парчу* (Г.Бураўкін).

•Ф₁ (аднаслоўная метафара) + Ф₂ (атрыбутыўная метафара): *Зорнае-зорнае неба. Колькі ліхтарыкаў на чорным парасоне? Ніхто ніколі не пералічыць* (У.Ліпскі). *Хоць яшчэ захад у малачаі, але па ўсім небе рассыпаўся залаты мак* (М.Нікановіч).

Даволі часта разгорнутыя метафары ўключаюць у свой склад некалькі вобразна-сэнсавых фокусаў у спалучэнні з рознага кшталту семантычнымі распаўсюджвальнікамі, якія ў структуры тэксту нясуць пэўную лагічную, вобразную і эмацыянальную нагрузку.

З мэтай дасягнення пэўнага эфекту, узмацнення ўражання і канцэнтрацыі ўвагі на неабходных, сэнсава вядучых словах выкарыстоўваецца прыём градацыйнага нанізвання метафар, які дазваляе аўтарам стварыць выразны «гіпербалічны малюнак». Параўн.: *Я акіян тугі правеславала, Я тысячу пустынь перабрыла І тысячу надзей там пахавала* (Н.Мацяш). *У сто вятроў праняслася над краем навала, Ў сто*

маланак і ў цэлы мільён перуноў (Т.Кляшторны). *Пералівы ветру пераходзяць у буру, у гнеўныя галасы, у ляманты* (З.Бядуля).

У метафарызаваным кантэксте адно і тое ж слова можа паўтарацца некалькі разоў. Такі анафарычны прыём выкарыстоўваецца з мэтай канцэнтрацыі ўвагі на прадмеце апісання, сэнсавага і лагічнага выдзялення найбольш важных думак. Розныя ланцужкі метафар, звязаныя з апорным словам, адсвечваюць яго самыя розныя грані і адценні, пашыраюць вобразнасць інфармацыі, надаюць выказванню пачуццёва-эмацыянальную свежасць: *Не кіньце каменем у неба памяці, У неба прызнасці, у неба даверу, У неба любові, у неба надзеі — Не кіньце каменем* (Н.Загорская). *Хай рунее ў сэрцы поле — Поле сённяшніх трывог, Поле памяці і болю, Поле мудрых засцярог* (В.Гардзей). *Вяршыня самазабыцця — каханне. Зарука вечнасці жыцця — каханне... Натхненне сакаліны ўзмах — каханне. Каліны прысмак на губах — каханне* (Г.Бураўкін).

У адной кантэкставай сітуацыі часам выкарыстоўваюцца розныя тыпы метафар (і іх камбінацыі) у сукупнасці з іншымі вобразна-выяўленчымі сродкамі, якія арганічна ўпісваюцца ў тканіну апавядання. Прыналежнасцю ідыястылю некаторых пьсьменікаў з'яўляюцца канструкцыі, у якіх спалучаюцца метафары, параўнанні і антытэзы (антонімы), што дае магчымасць пералам складання, часам супярэчліва думкі, выразіць шырокую гаму пачуццяў і перажыванняў аўтара: *Першы снег, Як першае каханне, Азарыў душы маю і знік Чарнатроп спаткання, Снегавей расстання — Чарнавік жыцця і смерці белавік* (Я.Хвалей). *Ад першага светлага юнага раіня Да самай апошняй няблізкай начы Зямную трывогу — прысяжэ змагання — Я ў сэрцы павінен, як сцяг, берагчы* (М.Губернатарэў).

Шматкампанентныя метафары ў структуры тэкста выконваюць пэўную функцыянальную нагрузку і часцей выражаюць пералічальна-апісальныя і прычына-выніковыя адносіны. Разгорнутыя двухфокусныя і шматфокусныя метафары ўключаюць у свой склад некалькі вобразна-сэнсавых цэнтраў (некалькі генітыўных ці аднаслоўных метафар, генітыўных і атрыбутыўных метафары, спалучэнне аднаслоўных, генітыўных, атрыбутыўных і прэдыкатыўных метафар і інш.), якія выражаюць адзіны кантэкстава-абумоўлены змест.